

ADABIYOT VA HAYOT HAQIQATI

Toshkent viloyati Parkent tumani 28-maktab

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Tojiboyeva Feruza

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot va hayot haqiqati o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, badiiy adabiyotning inson ruhiyati va ma'naviy dunyosini aks ettirishdagi o'rni yoritiladi. Adabiy asarda hayot voqeliklarining badiiy obrazlar orqali qayta talqin qilinishi, insonning ichki kechinmalari, orzu-intilishlari, iztiroblari va hayotiy tanlovlarining aks etishi tahlil qilinadi. Shuningdek, o'zbek adabiyotidagi badiiy obrazlar misolida adabiyotning insonni anglash, hayot haqiqatini his etish va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishdagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: adabiyot, hayot haqiqati, inson ruhi, badiiy obraz, inson ruhiyati, ma'naviyat, badiiy tafakkur, hayot voqeligi, milliy adabiyot, estetik tarbiya.

Аннотация: В статье рассматривается взаимосвязь литературы и жизненной правды, а также роль художественной литературы в отражении духовного мира и внутреннего состояния человека. Анализируется художественная интерпретация жизненной действительности посредством образов, раскрываются внутренние переживания, стремления, страдания и нравственный выбор человека. На примере художественных образов узбекской литературы раскрывается значение литературы в познании человеческой природы, осмыслении жизненной правды и формировании духовно-нравственных ценностей.

Ключевые слова: литература, жизненная правда, душа человека, художественный образ, психология человека, духовность, художественное мышление, действительность, национальная литература, эстетическое воспитание.

Abstract: This article examines the close relationship between literature and the truth of life, as well as the role of literary works in representing the spiritual and inner world of a person. It analyzes the artistic interpretation of reality through literary images and explores human experiences, aspirations, suffering, and moral choices reflected in literary works. Using examples from Uzbek literature, the article highlights the importance of literature in understanding human nature, comprehending the truth of life, and developing spiritual and moral values.

Keywords: literature, truth of life, human spirit, literary image, human psychology, spirituality, artistic thinking, reality, national literature, aesthetic education.

Adabiyot bilan hayot o'rtasidagi munosabat masalasi badiiy ijodning eng qadimiy va muhim muammolaridan biridir. Chunki adabiyot hayotdan tashqarida paydo bo'lmaydi. Yozuvchi o'zi yashayotgan davr, jamiyat, insonlar taqdiri va kundalik voqelikdan material oladi, biroq ularni aynan ko'chirmaydi. Hayotiy hodisa ijodkor tafakkuridan o'tib, badiiy obraz, xarakter va syujetga aylangandagina adabiy voqelikka aylanadi. Shuning uchun hayot haqiqati bilan badiiy haqiqatni bir xil tushunish to'g'ri emas. Hayotdagi voqea — mavjud hodisa, badiiy haqiqat esa shu hodisaning ijodkor tomonidan anglangan va estetik jihatdan qayta yaratilgan ko'rinishidir.

Adabiyotning inson ruhining oynasi sifatida namoyon bo'lishi, avvalo, unda inson xarakterining murakkabligi tasvirlanishi bilan bog'liq. Haqiqiy badiiy asarda qahramon faqat yaxshi yoki yomon sifatlar yig'indisi sifatida ko'rsatilmaydi. Uning qarorlari, ikkilanishlari, qo'rquvlari, orzulari, pushaymonlari va ichki ziddiyatlari ham tasvirlanadi. Shu sababli kitobxon badiiy qahramonda ko'pincha o'ziga tanish jihatlarni ko'radi. Adabiyotning ta'sir kuchi ham shunda: u inson haqida gapirar ekan, ayni paytda insonning o'zini o'zi anglashiga yordam beradi.

O'zbek mumtoz adabiyotida inson ruhiyatini badiiy anglash an'anasi, ayniqsa, Alisher Navoiy ijodida yuksak darajaga ko'tarilgan. Navoiy asarlaridagi Farhod, Shirin, Majnun, Layli singari obrazlar muayyan tarixiy yoki afsonaviy voqealar qahramonlari bo'lib qolmay, insonning muhabbat, sadoqat, iroda, fidoyilik va ma'naviy kamolot yo'lidagi izlanishlarini ifodalovchi badiiy timsollarga aylangan. "Xamsa" dostonlarida insonning tashqi hayoti bilan uning ichki olami o'rtasidagi bog'liqlik doimo sezilib turadi. Navoiy uchun insonning haqiqiy qadr-qimmatini uning boyligi yoki mavqeida emas, balki ma'naviy fazilatlarida namoyon bo'ladi.

XX asr o'zbek adabiyotida hayot haqiqatini inson taqdiri orqali ifodalash yanada kuchaydi. Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida XIX asr Turkistonidagi ijtimoiy-siyosiy muhit Otabek va Kumush taqdiri bilan chambarchas bog'langan. Otabekning shaxsiy hayoti, oilaviy munosabatlari va orzulari tasviri orqali davrning muammolari ham ko'rsatiladi. Kumush obrazi esa faqat muhabbat qahramoni emas, balki o'z davrining ayoli, kelin va inson sifatidagi murakkab ruhiy kechinmalarni o'zida mujassamlashtiradi. Demak, romandagi hayot haqiqati alohida tarixiy faktlarni sanab o'tish orqali emas, inson taqdirining badiiy tasviri orqali yuzaga keladi.

Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanida ham shaxs va jamiyat munosabati markaziy masalalardan biridir. Zebi taqdiri orqali ayolning jamiyatdagi o'rni, ijtimoiy muhitning inson erkinligiga ta'siri va ma'naviy ojizlik oqibatlari ko'rsatiladi. Zebi hayotida yuz bergan fojiaiy hodisalar faqat bir insonning shaxsiy taqdiri sifatida qolmaydi; ular o'sha davr ijtimoiy muhitining inson ruhiyatiga qanday ta'sir ko'rsatishini ochib beradi. Shu jihatdan Cho'lpon badiiy obraz orqali davr haqiqatini ifodalashning kuchli namunasini yaratgan.

Abdulla Qahhor hikoyalarida esa hayot haqiqati ko‘pincha oddiy voqea, qisqa suhbat yoki kundalik hayotdagi bir vaziyat orqali ochiladi. “Bemor” hikoyasidagi Sotiboldining nochorligi bir oilaning boshiga tushgan kulfat bo‘lib ko‘rinsa-da, uning zamirida o‘sha davr ijtimoiy hayotidagi qashshoqlik, tibbiy yordamning yetishmasligi va jaholat kabi muammolar yotadi. “O‘g‘ri” hikoyasida ham oddiy bir ho‘kizning yo‘qolishi atrofidagi voqealar orqali jamiyatdagi mansabparastlik, qo‘rquv va nochor insonning huquqsizligi fosh etiladi. Yozuvchining mahorati shundaki, katta ijtimoiy muammoni balandparvoz bayon bilan emas, oddiy insonning kundalik hayoti orqali ko‘rsatadi.

Adabiyotning inson ruhiga ta’sirida psixologik tasvirning o‘rni ham katta. Qahramonning ichki monologi, xotiralari, sukuti, nigohi, bir qarorga kelish jarayoni yoki aytilmagan gaplari uning xarakterini ochishda ba’zan tashqi harakatlardan ham kuchliroq bo‘ladi. Masalan, O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” qissasida ona obrazi katta tarixiy voqealar fonida emas, kundalik hayotdagi oddiy holatlar orqali ulug‘lanadi. Ona mehri, farzand tashvishi, oiladagi oddiy yumushlar va insoniy munosabatlar tasviri kitobxonda kuchli hissiy taassurot uyg‘otadi. Asarning ta’sirchanligi ham oddiy hayot manzaralarining chuqur insoniy mazmun kasb etganidadir.

Erkin A’zam ijodida ham hayot va inson ruhiyati o‘rtasidagi munosabat o‘ziga xos tarzda talqin qilinadi. Adib qahramonlarni ko‘pincha kundalik hayotdagi oddiy vaziyatlar ichida ko‘rsatadi. Biroq oddiy vaziyat ortida insonning ichki dunyosi, o‘tmishi, xotirasi va ruhiy ziddiyatlari ochiladi. Masalan, “Hulo‘l” hikoyasida qirq yildan keyingi uchrashuv oddiy bir mehmondorchilik voqeasidek boshlanadi. Ammo hikoya davomida Nazokat, Oybibi va hikoyachi qahramonning bolalik xotiralari orqali inson taqdirining turlicha kechishi, boyluk va ma’naviy holat o‘rtasidagi tafovut hamda o‘tgan vaqtning inson qalbida qoldirgan izlari namoyon bo‘ladi. Asardagi hulo‘l obrazi esa oddiy o‘simlik doirasidan chiqib, bolalik va xotiraning ramziga aylanadi.

Adabiyotning hayot haqiqati bilan bog‘liqligi faqat voqealarni real tasvirlash bilan belgilanmaydi. Ba’zan yozuvchi hayotda aynan sodir bo‘lmagan voqeani tasvirlab, mavjud haqiqatni yanada chuqurroq ochib berishi mumkin. Chunki badiiy haqiqatning mezoni voqeaning aynan sodir bo‘lgan-bo‘lmaganida emas, inson va jamiyat haqidagi fikrning hayotiy va ishonarli ifodalanishidadir. Shu sababli tarixiy roman, hikoya, qissa yoki ramziy asarlarda xayoliy obrazlar ham muayyan hayotiy haqiqatni ifodalashi mumkin.

Adabiyotning yana bir muhim xususiyati — u insonni boshqa insonning taqdiri bilan yuzlashtiradi. Kitobxon o‘zi boshidan kechirmagan hayotni qahramon orqali his qiladi. Yetimlik, ayriliq, muhabbat, xiyonat, urush, qashshoqlik, ona mehri yoki vatan sog‘inchi haqida o‘qir ekan, inson boshqa bir taqdirning ichki mohiyatini anglash

imkoniga ega bo'ladi. Shu ma'noda adabiyot insonlar o'rtasidagi ruhiy yaqinlikni kuchaytiradigan ma'naviy vositadir.

Bugungi axborot oqimi nihoyatda tezlashgan sharoitda adabiyotning bu xususiyati yanada muhim. Qisqa xabar yoki tasvir hodisa haqida ma'lumot berishi mumkin, ammo badiiy asar insonning o'sha hodisani qanday boshdan kechirganini ko'rsatadi. Birgina raqam yoki statistik ma'lumot jamiyatdagi muammoning ko'lamini bildirsa, bitta badiiy qahramon taqdiri uning inson uchun qanday fojiaga aylanishini his qildirishi mumkin. Demak, adabiyot hayot haqidagi bilimni insoniy kechinma bilan boyitadi.

Shu jihatdan **“Adabiyot — inson ruhining oynasi”** degan fikr oddiy tashbeh emas. Badiiy asarda insonning tashqi hayoti bilan birga ko'zga ko'rinmaydigan ichki olami ham aks etadi. Yozuvchi hayot voqeligini tanlaydi, uni o'z dunyoqarashi va estetik tafakkuri orqali qayta yaratadi va kitobxonga inson hayotining muayyan bir haqiqatini anglash imkonini beradi. Navoiydan Qodiriygacha, Cho'lpondan Abdulla Qahhorgacha, O'tkir Hoshimov va Erkin A'zam kabi zamonaviy ijodkorlargacha bo'lgan adabiy jarayon bunga ko'plab misollar beradi. Adabiyotning umrboqiyligi ham aynan shunda: davr o'zgaradi, odamlar almashadi, hayot tarzi yangilanadi, ammo insonning sevishi, iztirob chekishi, umid qilishi va o'zligini izlash ehtiyoji saqlanib qoladi.

Xulosa

Adabiyot hayot voqeligini aks ettirish bilan birga, insonning ichki dunyosi va ruhiy kechinmalarini ham ochib beradi. O'zbek adabiyotidagi ko'plab asarlar inson taqdiri orqali davrning muhim muammolarini yoritadi. Shu bois adabiyot insonni anglash, hayot haqiqatini his etish va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishning muhim vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy A. **O'tkan kunlar**. – Toshkent: Navro'z, 2019. – 368 b.
2. Qur'onov D. **Adabiyot nazariyasi asoslari**. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 480 b.
3. Yo'ldoshev Q., Yo'ldosheva M. **Badiiy tahlil asoslari**. – Toshkent: Kamalak, 2016.
4. Hoshimov O'. **Dunyoning ishlari**. – Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1986. – 224 b.
5. Umurov H. **Adabiyotshunoslik nazariyasi**. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi, 2004. – 264 b.